

Két emlékkönyv. A magyar tudományos élet két kiválóságának ünnepeét kívánja szolgálni a nekik ajánlott emlékkönyv. Az egyik *Berzeviczy Albert*nek, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének tiszteleti tagsága harmincadik évfordulóját ünnepli. A másik pedig *Császár Elemér* születése hatvanadik esztendejét koszorúzza meg a tanítványi hála és kegyelet hódolatával. Mindkét munka kitűnő tanulmányok színe-javával hajol meg annak az érdemekben gazdag életnek az értékei előtt, melyekkel Berzeviczy Albert és Császár Elemér folytonos munkásságukkal szolgálták a tudomány gondolatát.

A Berzeviczy-emlékkönyv, kapcsolatainál fogva, a tudomány egyetemes területéről összegyűjtött értekezéseket foglal magában. Bennünket itt természetesen elsősorban azok a tanulmányok érdekelnek, amelyek vagy irodalomtudományi, vagy pedig irodalomtörténeti vonatkozásúak. Herczeg Ferenc tömör, finom és szellemes jellemzést nyújt Berzeviczy Albert újáról. Császár Elemér: Az író és közönsége címmel vet fel irányjelző problémákat, amelyek elmélyíthetik és új megvilágításba helyezhetik a kérdésnek megváltozott igényű feladatait. Horváth János: A Hármaskönyv irodalomtörténeti jelentőségéről értekezik s mint minden írásában, itt is, egészen új megállapítások fordulataihoz jut és juttatja jelen esetben a magyar humanizmus szemléletét. Papp Ferenc készülő Gyulai-életrajzából mutat bo egy igen érdekes fejezetet. Pukánszky Béla: Lenau és a magyar föld címen finom elemzéssel kutatja a magyar föld emlékelemcit Lenau világában. Ravasz László: *Ars Hungarica* névvel jelöli az élő beszéd tudományát, melyről szárnyaló, egyben erősen bölcselő jellegű eszmélkedést nyújt. Tolnai Vilmos: A Madách-kérdés körül ír s foglalkozik Madách világnézetének folyton vitatott kérdésével. Voinovich Géza: A költészet hivatása irányában állítja be irodalmunkban a könyv értelmét és szerepét. Kéky Lajos: Az eperjesi körről rajzol gondos történeti képet. Az emlékkönyvet Berzeviczy Albert munkásságának bibliográfiája zárja be.

Irodalomtörténeti dolgozatok címét viseli a Császár Elemérnek ajánlott emlékkönyv, melyet Gálos Rezső állított össze. A tanulmányok mindegyikét Császár Elemér tanítványai írták. A tárgykör, melyet felölelnek, kiterjed a magyar irodalom egész területére s mindegyikük hoz magával valami olyan vagy új eredményt, vagy pedig eredeti állásfoglalást, mellyel valóban méltóan szolgálnak a kiváló professzor ünnepeét, s maguknak is becsületére válnak. Bánrévy György Fáy András Bélteky-házának kapcsolatát tisztázza Auguszt Lafontaine regényeivel. Belohorszky Ferenc Bessenyei római történetének Millot-hoz és Rollin-hez fűződő forrásait mutatja ki, egyben értékes arcképet rajzol a pusztakovácsi magányban élő Bessenyeiről. Berczik Árpád Szigligeti dramaturgiájának szintézisét foglalja össze. Bory István a Ráday-könyvtár tömör monográfiáját írja meg. Ember Gyula Arany társadalomszemléletének elemeit kutatja. Gálos Rezső nagyon értékes adatokkal írja meg Amadé László életének olaszországi történetét. Haraszthy Gyula mély irodalomfilozófiai szempontból foglalkozik Kemény Zsigmond eleddig elhanyagolt irodalomszemléletével, Hegedüs Zoltán Madách lelki fejlődéséről nyújt összefoglalást. Jeney Ferenc a győri irodalmi élet XVIII. századi monográfiáját dolgozza fel széles-

körü gondossággal. Kenyeres Imre a népszínmű és népiesség fogalmi viszonyát tisztázza éles látással és készültséggel. Igen finom és eszmélkedést keltő Kozocsa Sándor értekezése a kritika mai jellegéről és helyzetéről. Magyar Bálint Bajza és Henszlmann romantikus állásfoglalásának gyökereit analizálja. Major Ervin új adatokkal világít rá Fáy Andrásnak a zenetörténethez való kapcsolataira. Romhányi Gyula Teleki Lászlónak egy eddig ismeretlen drámatörredékét, Az árulót mutatja be. Solt Andor a szabadságharc előtti történeti drámairódmunkkkal foglalkozik s mutat rá azokra a belső nehézségekre, melyek a negyvenes évek drámái fejlődését megkötötték. Solt tanulmánya egyike a legértékesebbeknek az emlékkönyvben. Szabó Richárd Vargha Gyula költészetének irodalmi hatáselemeit kutatja s ezek alapján értékeli költészetét.

Az emlékkönyv legnagyobb értékű, egyben legnagyobb meglepetést nyújtó tanulmánya Waldapfel Józseftől való: Idézetek a Bánk bánban. Nagy filológiai pontossággal végzett munkájának legfontosabb eredménye az, hogy a Bánk bán „jó 250 sora, szövegének (köztük Tiborc híres panasza is benne van) majd egytized része“ Veit Weber Sagen der Vorzeit-éből való átvétel Waldapfel mindjárt meg is magyarázza ennek az átvételnek az okát. Nagyon vonzóan hat az a tisztelő és kegyeletes alázat, mellyel Waldapfel kutatásainak eredményeivel szemben viselkedik s amellyel hangsúlyozza, hogy ez az átvétel s a vele kapcsolatos „idézettömeg megismerése meglepő, de korántsem kiábrándító... Az egész alkotás nagyszerűségét ilyen részlettitkok tudata csak annál mélyebben éreztheti.“ Az emlékkönyvet ifj. Szász Károly szép költeményei és Császár Elemér munkáinak jegyzéke fejezik be.

A két Emlékkönyvben nemcsak az ünnepeltek, hanem az irodalomtörténet is nagy ajándékot kapott. ds.

Arany széptani jegyzetei. (Bevezetéssel ellátta *Pap Károly*. Arany János-Emlékkönyv. II. kötet. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Bp., 1934. 67 l.)

Kegyeletes és hasznos dolgot végzett Pap Károly, a debreceni egyetem tanára, mikor Arany János Széptani jegyzeteit a költő halála félszázados évfordulója alkalmából, tanítványainak egykorú kézírata alapján kiadta. Arany e poétikát nagykorú tanár korában készítette, mert egyik akkori tankönyvvel sem volt megelégedve. Forrásai: Greguss Ákos *Szépészet alapronaljai*, Purgstaller (Palotai): *A Szépészet vagy Aesthetica elemző módszer szerint és Mozart: Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der Gymnasien* volt, mely az osztrák iskolák számára készült, de nálunk is használták; ez az olvasmányok mellett rendszeres poétikát és retorikát is adott. Arany három kötetre tervezett Olvasókönyvében, melyet Szilágyi Sándor társaságában szerkesztett, szintén Mozartot vette mintául, de tudvalegőleg e könyvet a helytartótanács nem engedélyezte és így az sohasem is jelent meg.

Arany, az akkori pedagógiai felfogás szerint, a költészet elméletével kezdi jegyzeteit s a szép fogalmából indul ki; úgy tér aztán rá a műfajok elméletére, a tulajdonképi poétikára. Az olvasókönyv ily módszer mellett csak mintegy példatára az elméletnek. A szép meghatározásában Greguss Ágosttal egyezik, aki szerint tudvalegőleg: Szép az igaz módján meghatározott jó, tehát az erkölcsi is lényeges alkatrésze. Arany is azt vallja, hogy: Szép eszme igaz és jó nélkül nincs, de az igazat és jót lehet széppé tenni a kifejezés által.

A tételt ezért így módosítja: A szép az idomban és idom által kifejezett eszme. Arany tehát kilangsúlyozza a művészi formát, melyben az igaznak és jónak meg kell jelennie, ha egyszersmind esztétikailag szép is akar lenni. Megigazítja így Gregussnak definícióját, mely nem választja el szabatosan az elvontan kifejezett jót és igazt a művészileg kifejezettől. Így bírálva és kiegészítve, javítva használja Arany forrásait mindvégig s tételei valóban szabatosabbak, mint az akkori tankönyviróké, akár Tatayé: *Költészeti és szónoklati remek* (1846), akár Bloch (Ballagi) Móric: *Költészettani kézikönyv* (1845), akár Toóth István: *Költészettan kézikönyvül* (1847), melyek Arany könyvtárából, az ő széljegyzeteivel, ma a nagyszalontai ereklyék közt találhatóak.

Arany nem esik abba a hibába, mely újabkori esztétikáinkat is jellemzi, hogy inkább a művészi hatás lélektanával, semmint a művészi kifejezés elemzésével foglalkoznak. Idézi és bírálja Kant meghatározását: *Szép az, ami önérdek nélkül tetszik*. E meghatározásnak hibája Arany szerint az, hogy merőben alanyi. Nem azt fejezi ki, mi a szép tárgyilag véve, hanem hogy mikép tetszik, mikép hat ránk alanyilag. Nyomban hozzá is fog a szépnek tárgyi elemzéséhez és sorra veszi a természeti szépet, megkülönböztetve a művészi széptől, majd a kellemest, a fonségest, az érzelmet, a nevetségest, a naivat és humorost. A tulajdonképi poétikában az epikával foglalkozik legrészletesebben, legkevésbé a drámával. Az epikát tartja a legősibb költészetnek. Az Iliász mellett Zrínyi eposzát méltatja tüzetesen, ami akkor újítás számba ment. Saját magától sohasem idéz példát, amint tudjuk, hogy ezt előadásain sem tette, sőt kedvetlenül fogadta, ha tanítványai idézték őt. Érdekes, hogy a balladát és románcot ő sem tudja szabatosan megkülönböztetni (15. §).

Minderről Pap Károly is szól abban a terjedelmes és jól megírt értékezésben, mellyel Arany e művét bevezeti. Lelkiismeretesen összeveti a művet forrásaival s keresi Arany eredetiségét. E kis poétika, bár nem jelent meg soha, kéziratban is számot tett tankönyvirodalmunk fejlődésében. Főként a dunamelléki egyházkerület gimnáziumaiban használták, de forgatta Baráth Ferenc, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt és legújabban Négyesy László is. Arany János *Irodalomtörténete* mellett ugyancsak Pap Károly érdeme, hogy immár Arany széptani jegyzeteit is hozzáférhetővé tette számunkra. *Zlinszky Aladár.*

Újabb rávilágítások Arany egyéniségére. (1. Br. *Podmaniczky Pálné, Vargha Ilona: Arany János és az evangélium.* [Kálvin Könyvtár, 9. sz.] Budapest, 1934. Sylvester-nyomda. 47 l. — 2. *Goldziher Károlyné: Arany János — a grafológia tükrében.* Budapest, 1934. Az „Emberismeret“ kiadása. 10 l.)

Arany lelkiéletéről tudvalevően Riedl Frigyes írt egy mindkét névhez méltó finom tanulmányt az Arany-centenárium alkalmából. Szerinte Arany belső élete valóságos tragédia; egy belső tragédia hőse ő, ki életben marad, mint Bánk bán. Maga is a „szenvedő halott“ paradoxont alkalmazta önmagára. Riedl megértetően eredeztette e tényt Arany idegletéből, sorsából és világnézetéből, rámutatva egyúttal enyhületet, az alkotás lehetőségét nyújtó ellensúlyozó eszményeire is. Szól ezek közt vallásosságáról is, bár ezt tárgyalja a legrövidebben, úgyhogy ennek mintegy kiegészítésére s mindjárt hozzáteljük: inkább korrigálására törekszik báró Podmaniczky Pálné dolgozata. Az evangélium nyújtotta vezérfény világánál foglalkozva Arany lelkiületével,

arra az eredményre jut, hogy bármennyire is a bibliában gyökerezik Arany erkölcsisége, ez keresztény szempontból mégis csökevényes maradt: a Krisztusban a maga kiteljesedését meg nem találta, belőle az idegek feletti uralkodásra is erőt nem merített élet kínzó hiányérzete kísérte végig pályáján. Az evangéliumi diadalmas világnézetig nem tudott felemelkedni s ez hiányzik költészetéből is. Főhősét, Toldit például mind a sok lelki-testi viszontagsága nem vitte közelebb Istenhez. A váltság fényének, boldogságának helyét Aranynál az erkölcsi igazságszolgáltatás iránti nagyszerű érzék foglalja el, döbbetenes komorsággal. Egyéniségének erényei is: önmegtadadása, kötelességérzete, Krisztustól függetlenül vállalva, csak győtrelem forrásai voltak számára. A dolgozat mindennek elfogadható okaira is rátér (Arany hitének ótestamentumi színezete, bibliátlan kora stb.).

Mint látható, az író, Vargha Gyula, a jeles költő leánya, ugyanazt teszi ebben a finom, bátor, teljes ismeretapparátussal dolgozó tanulmányban Arannyal, amit Prohászka Ottokár a Madách-centenáriumkor Az ember tragédiájával: a hit erejével minden bajon diadalmasan felülemelkedő világnézetet kéri tőle számon s ugyancsak negatív eredménnyel. Vizsgálódása bár etikai, azért nincs esztétikai tanulság nélkül. Az bizonyos, hogy egy géniusznak ily természetfölötti kegyelmi életig kiépülése nemcsak egyéniségét teszi harmonikusná, hanem költészetét is verőfényesebbé, embertársai számára nagyobb lelki jótétménné. Más kérdés persze, hogy Arany meg is tudta volna-e ezt valósítani. A szerzőnő lángoló hitével nem kételkedik ebben; úgy látszik, szerinte ez csak az embertől függ. A katolikus álláspont mindenesetre az, hogy a Krisztus természetfeletti kegyelmeit nyújtó szentségek nélkül ez senki emberfiának nem sikerülhet. Egyébként nem vonjuk tagadásba, éppen e füzet alapján, hogy a biblia átlétele is nagy tisztánlátásra, emelkedettségre, sőt tőkélotesedésre vezethet ez irányban.

Eljárásában mégis mutatkozik bizonyos túlzás. Fenti megállapításai egyik magyarázatául azt véli, hogy Arany az igazzal és jóval szemben a szép kategóriájának superioritását vallotta. Alig hinnők, hogy ezt ki lehetne Arany költészetéből mutatni. A léleknek e három iránya, mint az igazi géniuszokban, nála is éppen eléggé megtalálta egymás korrektívumát. Még inkább túlzása, hogy Aranyt „tudatosan és kizárólagosan Isten dicsősége dalmokává kellett volna szegődnie“. (44. l.) Talán a legtöbb embert el lehetne így parancsolni a munkahelyéről, ami pedig aligha volna a bennünket mégis csak a földre, különböző feladatok végzésére állított Istenség szándéka. A költő, ha bármiféle témát énekel is meg az etikába nem ütköző világfelfogással, bizonyára nemcsak esztétikai, de etikai szempontból is igazolva van, az utóbbi vonatkozásban a többi már csak fokozati kérdés. A dolgozat, ha e végső konklúzióját nem fogadhatjuk is el, a vallásos lélek, de némiképp talán mások számára is elfogadható magyarázatát nyújtja Arany egyénisége, költészete melanchóliájának. Hogy Arany nem élt a mély erkölcsiségével arányban álló, kivirágzott hitéletet, nem vallásosságát tette világfelfogása tengelyévé, abban igaza van. Aranyt etikai szempontból megítéléséhez értékes, tisztázó szempontokat nyújt, némi egészséges óvást jelent Arany vallásosságának túlértékelőivel szemben, ami természetesen nem érinti — szerinte is — Arany költői nagyságát, sőt etikai igazoltságát sem, bár ez irányban a fejlődésnek ott lett volna még a szerző megjelölte útja számára. A tiszteletreméltóan bátor író

Arany számára nagyobb életboldogságot, a történelemnek többnyire az árnyékos oldalát járó nemzete részére fölemelőbb, lendítőbb költészetet kívánt tőle, ezért állította őt a legmagasabb életideál mércéje alá.

*

Egyes újabb dolgozatok Arany egyéniségéről (különösen Boda Istváné) nem hajlandók őt passzivitásban kimerülő tragikus hősnek tekinteni, inkább olyannak, aki — ha kifelé nem volt is nagy akaratereje — annál inkább rendelkezett elegendőképp ezzel önmaga szabályozására. Ez persze nem mond tulajdonképp újat, Riedlhez képest sem, aki ugyan a tragikus jelleget hangsúlyozza, hiszen Aranynek a köztudatban élő önfegyelmezettsége, szinte túlzó lelkiismeretessége enélkül nem lett volna lehetséges. Aranynek ezt a belső energiáját, úgy látszik, igazolják a grafológiai vizsgálatok is, melyeket Goldziher Károlyné felkérésére egy neves bécsi grafológus, Alfred Gernat végzett, Arany három levele alapján, anélkül, hogy írójuk kilétéről tudott volna. A szerző közli fordításban Gernat eredményeit, gondos, helyes kommentárral kísérve őket. A költő 30 éves korából (1847) való levél vonásaiból a grafológus higadtságot, lelki kiforrottságot s elég érdekesen, erős fantáziát olvas ki, ami Aranyra nézve, mint a kommentár is helyesen mondja, természetesen csak az elképzelés teljességét — e tekintetben nyilván a legnagyobb nálunk — s nem a szárnyalva teremtő képzeletet jelenti. Nagy életritmust, kozmikus érzést, nőies megérező képességet is következtet belőle. A tíz évvel későbbi (1857) levél hanyatlásra, lehangoltságra valló írásában is lát önfegyelmezést, határozott, erős akaratot, inkább önmagával, mint a külvilággal szemben. A harmadik levél (1860-ból) vonásain újra frissebb, fiatalos dinamika tükröződik, jól megfelelően annak, hogy a költő ekkoriban egyelőre felülkerekedett lelki válságain. Gernat szerint ekkor sincs ugyan „belső hasadás“ híján, de ebből kifelé kevés észlelhető. Önmagától és az emberektől sokat szenved, de minden körülmények közt ura önmagának.

Mindezeket tekintetbe véve, a szerző úgy konstruálja meg Arany lelki alkatát, hogy az cikloid és schizoid vonásokat egyesít magában. Amazok a jóindulatúak s idetartoznak jóságtól áthatott kozmikus szelleme, lelki emelkedettsége, csöndes magyar humora; az utóbbiak a gyötrők, az izolálók, így szkeptikus magatartása, visszavonultsága. Íme a géniusz, fiziológiai sémába szorítva!

*

A két dolgozat eredményei mintha egymásra utalnának. A maga felett annyi lelki energiával uralkodott Aranynek nyilván csak a kiteljesedett hit adhatott volna erőt a nagy feladatnak igazán diadalmas végzésére, a magába és embertársaira derűsebb megnyugvással tekintésre.

Várdai Béla.

Demeter Aliee: Tóth Árpád költészete. Magyar Irodalomtörténeti Intézet. Szeged, 1934.

Tóth Árpád helyét újabb költészetünkben, egy-két túlzó magasztalást nem tekintve, már a költő életében helyesen jelölte ki a kritika. A költő végzetes betegsége már eleve meghatározta kedélyét s ennek egyszínű szomorúsága jellemző lírájára is. Betegsége mellett a rá mért életsors: a fásasztó robotmunka sem kínált változatosabb élménytartalmat; innen van, hogy szűkkörű

ihletforrását nagyrészt olvasmányélményekkel táplálja s eredeti verseinek számát elérik vagy tán túl is haladják műfordításai. Költeményeiben így sok az utánérzés, visszhang. E visszhangnak azonban mégis mindig sajátyszerű egyéni színe van: Tóth Árpád borús, finom és gyöngéd lelke rezeg benne s adja hozzá azokat az árnyalatokat, melyek újabb lírikusainktól megkülönböztetik. Ennél is fontosabb, hogy kiváló költőkön fejlődött műérzéke költői stílusát valóban művészivé tette. E tekintetben nagy érdeme, hogy példát mutatott. A szabad formáknak már-már féktelenségbe csapó irányával szemben költészete a kötött formák plasztikus voltát, művészi fölényét és hatóerejét mindvégig *következetesen* hangsúlyozta. Mély zengésű verseiben a technikai gyakorlat bizonyára csaknem annyi ihletet igényelt, mint az érzelmi és gondolati elem, de újabb költőink közt kevés akad, kinek verseiben méltóbb egymáshoz e csiszolt, *tiszta* forma és e nemes, *tiszta* tartalom. Verseinek élvezése ezért a művészi és erkölcsi érzék hasonló fejlettségét kívánják meg az olvasótól.

E rokonszenves költőről írta doktori értekezését Demeter Alice, buzgalommal tárgyalva a költő fejlődését, verseinek lírai tartalmát és stílusát. Forrásai a költő művein kívül az egykori kritikák s tanárának, Sik Sándornak a szegedi egyetemen tartott előadásai. E források szellemétől nem is tér el, gyakran idézi s kellő tiszteletben tartja őket. Az önállóság és szerényebb fokáért azonban, melyet a szerző fiatal korára való tekintettel természetesen kell tartanunk, kárpótol tárgyismereténck alaposágával s bibliográfiája pontosságával. Van érzéke a lényeges iránt s ezért ügyesen foglalja össze a szétszórt kritikák fontosabb anyagát s mindazt, amit mesterétől tanult. Különösen a külföldi (Parnasse) költők hatásának feltüntetésében és elemzésében szerencsés, itt önállóbb kutatásai és megfigyelései is érvényesülnek. Kár, hogy a költő verseire történt sok utalás helyett nem ad gazdagabb szemelvényeket ítéleteinek példázására: a legtöbb olvasónak nincs módjában Tóth Árpád verseketeit egyidejűleg fellapozni s a mondottakat ellenőrizni. Fiatalos hiba némely ismétlés (40. l.) s „a szavak parfómje“, „poézis“-féle kifejezések kedvelése. Nyelve egyébként magyaros és írásmódja is élénk. *Keményfy János.*

Gaal István: A természetrajongó Gárdonyi. Debrecen, 1934. 28 l.

Nem szakember foglalkozván irodalomtörténeti kérdéssel, olyankor tehet igen jó szolgálatot, ha szakmájához az illető írónak is volt valamelyes köze, amely esetben aztán éppen ezt a vonatkozását sikerülhet tisztázni. Ily szerencsés esettel állunk szemben ennél a dolgozatnál. Természet tudós szerzője Gárdonyinak a természethez és a természettudományhoz való kapcsolatát vizsgálja, mind műveinek, mind a rájuk vonatkozó irodalomnak kellő ismeretével. Hogy a pályája korábbi szakában a *Természet* c. folyóiratba természettudományi kérdésekről, megfigyelésekről cikkezett Gárdonyinak szépirodalmi műveiben a természeti vonatkozásoknak nagy szerep jut, köztudomású. Már Bárány László kiemeli (Irodalomtörténet, 1928), hogy legközelebb Gárdonyi szívéhez a növényvilág férközött; idevágó ismereteit csak Jókai multa felül. Gaal ehhez hozzáteszi: író kortársait tekintve pedig, természetismerete nagyobb, mint — Bársony Istvánt kivéve — ezeké együttvéve.

De közelebbi eredményei is vannak. Megállapítja, hogy a szépiró Gárdonyi is mindenekfelett a természeti igazságra törekszik leírásaiban (novéhez fűződik annak irodalmi megállapítása, hogy a napraforgó tányérja nem forog

a nap után, hanem amelyik oldalán megjelenik a bimbója, azon is marad). E tekintetben a világirodalomban nem a Maeterlinck-féle fantasztákkal, hanem az „Utazás a kertem körül“ francia írójával, Karr Alfonzzal a legrokonabb. Ámde míg Karr mindig szem előtt tartja a tudomány és hit mesgyéit, Gárdonyinál ezek egymásba vágnak. Ő az exakt leíráshoz nemcsak költői, hanem a kezdeten és végen töprengő metafizikai tünődéseket csatol, hol katolikus vallása szellemében, de még inkább spiritiszta, teozofikus vagy buddhista jelleggel. Leírásait így valami kettősség, igazi Janus-arc jellemzi, mint már Futó Jenő rámutatott. Maga Gárdonyi is megvallotta ezt: „Az én látásom két-féle szolgál, mint a madaraké“. De ha az efféle zavarja is a természettudós, nem mondhatnók, hogy költői szempontból is kárára válnék: szolgálja leírásai egyéni színét, hangulati varázsát.

Érdekesen kísérli meg a szerző Gárdonyinak előadását, ezt a szöveget mindig a fején találó, pompásan szófukar stílust a természettudománnyal való kapcsolatából magyarázni. A jelenségek pontos, rövid lerögzítésére való törekvés a természettudományi írókat jellemzi elsősorban s Gárdonyit a bennük látott példa téríthette e zárközött egyéniségének is megfelelő kifejezőmódoz. Nem látszik helytelen föltevésnek. Gaál István könnyedén, színesen megírt, a megvilágító példákban gazdag tanulmánya becsesen csatlakozik a máris szép értéket jelentő Gárdonyi-irodalomhoz.

V. B.

Gárdonyi Géza: Aranymorzsák. Bp., é. n. (1934.) 256 l. Dante-kiadás.

Gárdonyi annakidején, Tóth Béla adomagyűjteményének, Magyar ritkaságok-jának és hasonló tárgyú könyveinek olvasása közben, észrevéve az anekdotikus apróságok jellemző értékét, föltette magában, hogy az útjába kerülő efféle szellemi morzsákat szintén föl fogja jegyezni s megőrzi a későbbi nemzedék számára, „mert minden gondolat kedves, amely az embert földeríti“. A boldogult szerzőnek igaza volt s ha ő maga tehetne volna közzé följegyzéseit és saját maga rostálta volna meg az anyagot, a gyűjtemény bizonyára jobban szolgálta volna a célt, mint jelen állapotában, mikor a sajtó alá rendező szerint „az írás megmaradt a maga eredetiségében“. Így, magyarázó jegyzetek nélkül, éppen azoknak, akiknek a szerző szánta, a jellemző célzatú történetkéi vajmi keveset mondanak, sőt esetleg félreértést is okozhatnak. Kívánatos, hogy az efféle kiadványok sajtó alá rendezői ne elégedjenek meg a sajtóhibák kiküszöbölésével, hanem a már elhomályosult vonatkozások fölfejtésére is legyen gondjuk s a tárgyi szempontból még pihentetésre szoruló följegyzések közlésével ne siessenek.

V. M.

Rónay György: Katolikus verses zoltárfordítások a XIX. században. 1934. H. n. 23 l.

A huszonhárom oldalas kis tanulmány megindulása nem sok bizalmat kelt. Nagy lendülettel méltatja Illyés Istvánnak a XVII. század végén keletkezett zoltárkiadását, mint önálló zoltárfordítást, noha az irodalomtörténet már megállapította e kötetről, hogy a Gönczi-féle protestáns zoltárok átírása csupán. Majd arról beszél, hogy Illyés könyvének is része lehetett Kájoni Cantionalejának zoltárközlésében, nem vévén észre, hogy azok már az 1676-os kiadásban is megvannak. Amikor aztán Illyés átkatolizált zoltárain „a népies

barokk mély erejét“ konstatalja, alapos kétséget ébreszt abban az irányban, el lehet-e kellő ellenőrzés nélkül fogadni azt, amit voltaképeni tárgyáról mond? Megnyugtatom az olvasót: a szellemtörténeti szász frázisai mögött Verseghy, Virág, Egyed, Sujánszky, Tárkányi, Győry Béla, Ballay Valér, Lázár Miklós és Kálmán Károly fordításainak figyelmes átvizsgálása húzódik meg. A szerzőnek mégis azt az önkritikát ajánljuk figyelmébe, amelyet ő annyira nélkülöz Kálmán Károlyban.

E. Sz.

Pehm József: Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. (A veszprémi egyházmegye multjából: 2. Zalaegerszeg, 1934. Föl. 496.)

A katolikus tudósok részéről Szeffü ihletése nyomán megindult tudományos kutatásnak érdemes termése ez a hatalmas kötet. Padányi Biró Márton a magyar irodalomtörténetet is közelről érdekli, hiszen 29 nyomtatott mű maradt fenn nevével. Szellemtörténeti jelentősége az, hogy vele zárul le a magyar antireformáció. Egyénisége nem annyira Pázmánynak, mint inkább Balásfi prépostnak rokona és mint irodalmi mecénás, méltó elődje a közelmúlt nagy veszprémi püspökének, Hornig Károly bíborosnak, aki Biró naplóját 1903-ban közzétette. Új életrajza gondos és körültekintő kutatások alapján készült, valóságos korrajz, szeretettel, de nem elfogultsággal megírva. De amennyire kimerítő a történeti részekben, annyira kiegészítésre és ellenőrzésre szorul az irodalmi méltatása. Birónak legérdekesebb művét, az Enchiridiont nagyon gondosan ismerteti, de nagy kár, hogy az életrajzíró nem veszi számba mellette azokat a műveket, amelyek Mária Terézia alatt hasonló sorsban részesültek, mint Timon Opusculum theologicum és Joannes Damiani Justa religionis coactio-ja. Így az Enchiridionnal szemben felvetődő eljárás nem elég igazságos megvilágítású. Az irodalomtörténet nélküli Biró műveinek ismeretető bemutatását; a felsorolással nem sokat érünk el. Szemmel látható, hogy szerzőnk e téren a kutató munkát elhanyagolja; innen van, hogy Bogisich megbízhatatlanságát nem veszi észre s például Biró szerzeményének tulajdonítja az Adoro te devote szép fordítását, amely már Pázmány és Lépes imádásos könyvében megvan a XVII. században. Azt sem látja meg, hogy az Idvezlégy Jézusnak drága szent teste voltaképen egyszerű összevonás, hívon a Nemes György Enekeskönyvében levő szöveg formálódásához. Amikor tehát meleg elismeréssel köszöntjük az életrajz pompás adatkincsét, arra szeretnők kérni a tudós szerzőt, írja meg önálló kis tanulmányban Biró Mártonnak itt nélkülözött írói méltatását is.

Alszeghy Zsolt.

Braunecker M. Margit: Nagyszombat mint irodalmi központ. 1560—1640. Budapest, 1933. 83 l.

Az ellenreformáció irodalmi munkájának első feléről ad számot ez a tanulmány, becsületos szorgalommal gyűjtve össze és három fejezetben csoportosítva a nyomtatott forrásokból kiaknázható anyagot. Újat a szakember nem talál benne, de ügyes csoportosítása végig leköti az olvasót. A magunk részéről a munka értéke szempontjából jónak láttuk volna, ha a kis tanulmány szerzője kissé beletekinthetett volna Nagyszombat város számadáskönyveibe, végiglapozhatta volna a nagyszombati jezsuita-ház Historia Domusát és az érseki helynökség gazdag irattárát. Akkor hallanánk arról is, hogy kik fordultak meg ebben az évkörben a városban, milyen ünnepek voltak a kollégiumban, milyen irodalmi férfiak érintkeztek a városban. Sajnos, ezt a mai

viszonyok között nehéz felkutatni, de viszont a kis értekezés így nem tud semmi újat sem mondani. Sz. Z.

Kopcsányi Jánosné Schürz Erzsébet: Kopcsányi Márton ferencrendi szerzetes életrajza és irodalmi munkássága. Budapest, 1934. 96 l.

Komoly és becsületos tanulmányban igyekszik megrajzolni a XVII. század egyik elfeledett írójának jelentőségét az értekezés szerzője. Becsületesen átolvasta Kopcsányi minden művét, még a kéziratokat is. Összegyűjtötte a kezébe került életrajzi adatokat, habár ebben a munkában a legfontosabb kézirat forrásokat nélkülöznie kellett. Kissé messze kezdi a dolgot, a ferencrendiek letelepedésénél, ami Kopcsányi szempontjából nem érdekelheti az olvasót. Az egyes művek ismertetésénél nem elég áttekintő: így aztán forrásmegállapításait nehéz ellenőrizni. Amikor például imádságoskönyvről szól, nem megy tovább a magyar imádságoskönyvekben konstatálható szövegegyezéseknél, pedig a latin közös forrás szinte felkínálta magát. Ezek a forrásmegállapításai tehát újabb felülbírálat kívánnak. Még szembeszökőbb ez az egyoldalúság a Mária-prédikációk ismertetésében, ahol ahelyett, hogy a latin forrásokat nézné, a magyar kódexirodalom szövegpárhuzamait szedi elő. A versek értékelésében is elfogulttá teszi Kopcsányi iránt való érdeklődése. Egy kis összevetés, például a *Stabat Mater* egykorú fordításainak összevetése magában is helyesebb értékelésre vezetne volna. De első próbálkozásban mindez természetes; gondossága és lelkes fáradozása feltétlenül elismerést érdemel.

Sz. Z.

Clausér Mihály: A Zrínyiász sorsa (1651—1859). Budapest, 1934. „Élet” irodalmi és nyomdai rt. 47 l.

A szerző tanulmányában elsősorban azt óhajtja bizonyítani, hogy Zrínyi, mint költő, nem volt teljességgel ismeretlen irodalmunkban a XVII. és XVIII. század folyamán sem, mielőtt Ráday ráterelte az írók és a közönség figyelmét. Ezt mutatja a számos (összesen kilenc) másolat, Zrínyinek a Listius, Kőszeghy Pál és némely XVIII. századbeli írók műveiben kimutatható hatása és az a körülmény, hogy a nagy epikus költői hírneve a XIX. század elején oly rövid idő alatt emelkedett köztudatba írók és olvasók körében egyaránt. Ismereti aztán a tanulmány szerzője az átdolgozási kísérleteket. Ráday Gedeon érdemét főleg abban látja, különösen Kónyi Jánossal szemben, hogy ő volt az első, aki a Zrínyiász prózai átdolgozásával nem a közönség igényeihez akart leereszkedni, hanem az eposz értékét, nagyszerű költőiségét kívánta kidomborítani. Részletesen tárgyalja aztán a kiadási törekvéseket, szándékokat Révain, Csokonain, Döbrentein keresztül Kazinczy 1816. évi kiadásáig, ennek hatását, Zrínyi költői nagyságának irodalmi köztudattá válását. Stílszerűen fejezi be a szerző értekezését két nagy epikusunk Zrínyit illető értékelésével: közli Vörösmarty magasztaló elismerését és azokat a már szinte törvényerejűvé vált megállapításokat, melyekkel Arany nevezetes székfoglaló értekezésében a legtisztábban és legszabatosabban világította meg nagy elődjének költői kiválóságát.

A szerző kellő tárgyismerettel, a vonatkozó irodalom megfelelő felhasználásával dolgozott. Az elszórtan megjelent, már ismert adatok egységbe foglalásával és kiegészítésével hasznos munkát végzett. Szemkő Aladár.

Mándi Mártha: Váradi Antal. Budapest, 1934. Arany János-nyomda rt. 63 l.

A szerzőt értekezése megírására a Váradi Antal emberi és írói egyénisége iránt érzett érdeklődése bírta, továbbá az a körülmény, hogy a családdal való ismeretsége révén új, jellemző adatokkal remélte kibővíteni Váradi Antalra vonatkozó tudásunkat. Életrajzi forrásai is túlnyomórészt Váradi Antal visszaemlékezései, önéletrajzszerű írásai voltak, fontosabb, eddig ismeretlen adatokkal ő sem igen szolgált. Váradi írói és költői munkásságát ismeretve, legrészletesebben drámáiról szól; ebben a részben műve teljesebb, mint vitéz Péterfy Károlynak 1928-ban megjelent Váradi-tanulmánya. A regényíró Váradival azonban ő is elég mostohán bánik: két regényét, a *Szent Agatha leveleit*-t és *A láthatatlan írás*-t csak műveinek felsorolásában említi, a méltató részben nem szól ezekről.

Érdeme e tanulmánynak a művek értékének megállapításában nyilvánuló mértéktartás. A szerzőt nem tette elfogulttá a megítélésben és túlzóvá az ismerésben lelkes vonzalma Váradi Antal idealizmusa és minden írásában megnyilvánuló meleg líraisága iránt. *Szemkő Aladár.*

Dobó Sándor: Népszínművek dalai. Budapest, 1934. 48 l. A Sárkány-nyomda kiadása.

A szerző igen fontos tétel kidolgozását vállalta magára: azt nyomozza, hogy a népszínművekben felbukkanó énekek szövegeinek és dallamainak kik a szerzői. Ez egyelőre még kimeríthetetlen téma, mert a szövegírók és dallamszerzők neveivel keveset törődtek a kortársak, nem sokat foglalkozott velük az utókor sem. Dobó Sándor kis munkájában számos új adat és helyreigazítás foglal helyet. A tanulmánynak bizonyára meglesz a maga ösztönző hatása.

Itt volna az ideje, hogy végre valaki közrebocsássa a Magyar Énekek Lexikonát. Az énekek kezdő sorainak rendje szerint egybe kellene állítani a szövegírók és dallamszerzők neveit, a szövegírás és dallamszerzés idejét és az ezzel kapcsolatos egyéb tudnivalókat. Mivel a népdal, münépdal és műdal elkülönítése igen nehéz s mert minden ének szövegírója és dallamszerzője részlegl érdeklődésünkre, valamennyi közszájon forgó éneket fel kellene venni ebbe a sorozatba. *B. L.*

Kozocsa Sándor: Esztétikai szempontok a mai magyar irodalmi kritikában. Bp., 1934. (Különlenyomat az Esztétikai Füzetekből.)

Az olvasott szerző az impresszionista és pozitivisták kritika ismertetése után meghatározza a modern kritika feladatát: az alkotó író és művész s az általa alkotott élet ábrázolásának s a mű formai jellegének vizsgálatát. Miután röviden érinti, hogy a mai kritikában sok a jogosulatlan alanyi elem, bemutatja a Nyugat, Napkelet, Budapesti Szemle, Katholikus Szemle és Protestáns Szemle körül csoportosuló komoly törekvésű kritikusokat.

A *Jegyzetek a kritikáról* felírási dolgozatában a szerző, a címnek megfelelően, megjegyzéseket ad. A kritika szoros kapcsolatban van az irodalom elméletével. Olyan régi, mint maga az emberiség, de igazi szerepe a könyvnyomtatással kezdődik. Jogosultsága a jelenre nézve az értékelés, a multra az átértékelés. Feladata egyfelől a közönséget tájékoztatni, másfelől az írókat, művészeket nevelni. Legfelső fokán irodalombölcséletté válik. Az igazi kritikus éppúgy születik, mint a művész. *N. S.*

A bölcelet története főbb vonásaiban. Irta *Kecskés Pál*. Bpest, 1933. 646 l. Stephaneum-ny. r.-t.

Kecskés Pál dr., a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hittudományi karának bölcelet-történet tanára könyvét a főiskolai hallgatóságnak s a bölcelet iránt érdeklődő művelt közönségnek szánta. A tudományos alaposágot világos előadással egyesítve fejti ki a bölceleti problémák alakulását a keleti kultúrnépektől s a nyugati filozófia megalapítóinak tekintett görög gondolkodóktól kezdve a közép- és újkoron át napjainkig. Könyve a bölcelet-történet egészéről irodalmunkban a legkimerítőbb képet nyújtja. A két és fél-ezer éves multon át húzódó történeti fejlődés vázolásánál a szerző a vezető helyet a nagy filozófusoknak biztosítja, kiknek életrajzi jellemzése után, tanait az eredeti forrásokra utalva s a kutatás legújabb eredményeinek állandó figyelembevételével, egységesen végigvezetett beosztás szerint ismerteti. Az egyes korszakokat lezáró összefoglalások az eredményeket szűrlik le s az előtérbe jutott problémák belső összefüggését helyezik éles megvilágításba. A könyv, terjedelmre legbővebb része a legújabb kor története, melynek ismertetésénél a szerző, egyéb irányok mellett, különös figyelemben részesíti a kritikai realizmust s az újskolasztikus mozgalmat, melynek nézőpontjait a kritikai méltatásnál is érvényesíti. A könyv utolsó fejezetei a magyar filozófiai fejlődést s mai irányait ismertetik. A legújabb külföldi s a magyar irodalomból gondosan összeválogatott irodalmi tájékoztató a behatóbb tanulmányozáshoz nyújt útbaigazítást. A 646 oldalra terjedő munkát a Stephaneum-nyomda ízléses formában állította elő. X.

Un poète cosmopolite du XVIIIe siècle: Michel Csokonai et la littérature française. Par *Erzsébet Pelle*. (A XVIII. század egy kozmopolita költője: Csokonai és a francia irodalom.) A szegedi egyetem francia intézetében megjelenő tanulmány. 10. füzet. Szeged, 1934. 70 l.

A művecske Csokonainak francia olvasmányait és fordításait sorolja elő, valamint az ebből önként folyó francia irodalmi hatásokat. Az eredeti műveknek rövid taglalatót adja, ennyiben hézagpótló. Azonban nem látjuk okát, miért nevezi Csokonait „kozmpolita“ költőnek. A „Tihanyi Echóhoz“ két sora — e kis tanulmány mottója — nem elegendő alap erre. K. A.

Istoria Limbii si Literaturii Maghiare de Gheorghe Kristóf, profesor la Universitatea din Cluj. Traducere de *Arpad Bitay*, profesor la Seminarul Theologic din Alba-Julia. Minerva Institut de Literatura si Tipographie. S. A. Cluj, 1934. 239 l. (A magyar irodalom és nyelv története Kristóf György kolozsvári egyetemi tanártól. Fordította *Bitay Arpad*, a gyulafehérvári hittudományi főiskola tanára. Kiadta a Minerva kolozsvári irodalmi és nyomdai vállalat részvénytársasága, 1934-ben.)

Szívesen forgatom e 239 oldalas művet; román szavai magyar gondolkodást és érzelmeket tartalmaznak, s mint kis tükörben, látom benne a csonkasságában is nagy Magyarországot, ennek hőseit, kik műveikkel, nagy nemzetek ítélete szerint is, előkelő helyet töltenek be a szellemi világban.

A magyar irodalmiság multját és jelenét mutatja be a tudós szerző „pentru un Roman cult“ a művelt román számára, hogy műveiben ismerje meg a magyart, annak nemes, hősi lelkületét, mely a szenvedésben is csodálatraméltó tud lenni. E hőlelkűség elismerése legyen az összekötőhíd, melyen át meg-

indulhat az újjáépítők munkája, a kölesönös becsülés jegyében. Lapedatu Sándor, a nagyműveltségű román államférfiú, helyeselte Kristóf felfogását és ő adott megbízást a szerzőnek jelen műve megírására.

Az első 24 lap a magyar nyelv eredetéről, történeti fejlődéséről és jelenlegi állapotáról szól. Ezután végigvezet bennünket a szerző a fejlődés különböző korszakain.

A régi irodalom 1772-ig tart s innen az új kezdődik. Ily felosztás alapján veszi sorra a pogánykor, a keresztény középkor s a kódexek, a reformáció, a katolikus visszahatás és végül a nemzeti hanyatlás korszakait. Felemlíti Vcressnek a „Cântece istorice vechi unguresti despre Români (Bucuresti, 1925) című munkáját, mely a románokról szóló régi magyar történelmi énekeket tartalmazza akadémiai kiadásban. A szerző mindenütt keresi a magyar-román kapcsolatokat s ezzel is jó szolgálatot óhajt tenni a magyar ügynek.

A 73. laptól kezdve a mű a megújulás, a romanticizmus és nópiesség korával s végül a mai irodalommal foglalkozik. Minden időszakot jelentőségének arányában jellemez; felemlíti az akkori világ gondolkodását, eszméit, a társadalmi és politikai körülményeket, melyek hatással voltak az egyes írókra s így a megfelelő sajátos szellemiség kialakulását eredményezték. Közben rámutat a szerző a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeum alapítására is, melyet Mikó Imre gróf kezdeményezett és bőkezűen támogatott. Utal rá, hogy a franciás iskola Barcsay Abrahámja költeményeiben szimpátiával emlékezik meg a románokról.

Barcsay, Naláczí és Báróczi együtt voltak a román Barac-kal az enyedi Bethlen-kollégiumban. Ez utóbbi számos magyar irodalmi művet fordított le románra, illetve átdolgozott (Fazekas Ludas Matyi, Dugonics Ulisses, Vályi Nagy Ferenc Pártos Jeruzsálem stb.). Fazekas pedig járt Moldovában, ahol egy szép román leány volt reá nagy hatással s meg is énekelte „Rusanda“ néven. A román-magyar kapcsolatokat a továbbiakban is gondosan számon tartja szerző. Így kerül szóba többek közt, hogy Vörösmarty Szép Ilonkáját Pop I. C. is lefordította Ileana cea frumoasa cím alatt.

Eötvösnek A falu jegyzőjét átdolgozva lefordította románra Theochar Alexi, Brassó, 1894, Notarul si banditul cím alatt. A Kisfaludy-Társaság megbízásából Bartók Béla román népdalokat gyűjtött („din comitatul Bihar“) Bihar vármegyéből 1913-ban. Petőfink oly nagy hatással volt a világirodalomra s a románra is, hogy Carmen Sylva, Románia királyné költője, 1882-ben a budapesti szoborleleplezés alkalmából koszorút küldött. Költeményeiből sokat lefordítottak Barbul Eugen, Joneacu Melania, Goga Octavian és Banciu Alexandru. Szigligeti Liliomfi-ja román tolmácsolóra lelt Bitay Árpádban. Jókai regényeiben is találunk bő kapcsolatokat a román étellel. Az Egy az Isten címűben s a Szegény gazdagok-ban, melyet románra is lefordítottak, jelentős szerepet játszik a románság is.

A XX. század magyar irodalmát ismertető részben találkozunk Goga Octaviánnak 1913-ból származó ismert megállapításával, mely szerint a román nemzeti irodalom „este insufletitu de foc“ tüzesen lelkes s míg a román írók nemzeti büszkeséggel történetek nemzeti céljaik elérésére, addig a magyarok az ő turáni képességeiket egy sajátos nemzetköziségre cserélték át („cei unghiare si-au schimbat calitatile lor turanice pe un internationalism desanta“).

A vonatkozó jegyzetekből kitűnik, hogy újabb költőink közül Endrődi

és Pósa verseiből is fordítottak románra, nem is szólva Adyról. Így George A. Petre egy kötetet adott ki ez utóbbiból *Sauge si aur* címen (Vér és arany). Goga tudvalevőleg szintén nagy dicsérője és fordítója az Ady-verseknek.

E töredékes utalásokból, de még inkább a részletekből megállapítható, hogy Kristóf György munkája igen bő anyagismereten alapul. A szerző a legkitűnőbb források és saját kutatásai felhasználásával, tömör összefoglalásban, tudós tárgyilagossággal ismerteti a fejlődést szemléltető legfőbb mozzanatok. Értékelésében és a különböző irányok meg kapcsolatok bemutatásában a körülményekhez igazodó mérsékletet tartva, munkája bizonyára sikerrel fogja szolgálni a kitűzött célt. A könyv tárgyhoz simuló fordítása külön dicséretet érdemel. Meglátszik rajta, hogy oly szerző végezte, aki mint az „*Istoria Literara Maghiara*“ rövid, de megbízható áttekintése mutatja, maga is teljesen otthonos a magyar irodalomtudományban.

Benkő Gáspár